

Szervezési közlemények

Gyógyszerészet 31. 51—54. 1987.

Gyógyszerész-képzettségűek részaránya kétszáz év legnevezetesebb magyar személyiségei között

DR. KEMPLER KURT

Egy megjelent, származás-kutató közlemény feldolgozta az 1745 és 1945 közötti két évszázad legnevezetesebb magyar személyiségeit és a megadott szempontok szerinti válogatás alapján név szerint is közli azt a 177 személyt, akiket ezen időszak legnevezetesebbjeinek tart. E rendkívül munkai igényes feldolgozás figyelemreméltó adatai elsősorban a tehetségkutatás elveit kívánják szolgálni; azonban jó alkalmat jelentettek arra, hogy megvizsgáljuk: milyen számban illetve arányban szerepel e névsorban olyan személy, akinek a képesítése gyógyszerész. Megállapítottam, hogy összesen 5 személyről mondható, hogy gyógyszerészi pályára lépett, ez 2,8%-os arányszámot jelent. Ez a tény annál is inkább bír jelentőséggel, mert a hivatkozott közlemény erre nem utal; kategorizálási rendszere szerint ez ki sem tűnhet.

Előzmények

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat havi folyóiratának, a Valóságnak az 1986. januári számában (29, 21—42 pp.) igen érdekes és rendkívül nagy munkával elkészített tanulmányt tett közzé Szívek Éva Judit tanár (Gógós Ignác Gimnázium, Dombóvár) és Czeizel Endre genetikus főorvos (Országos Közegészségügyi Intézet, Humángenetika) Kétszáz év legnevezetesebb magyar személyiségeinek származása címen. A tanulmány a kivételesen jó képességűek — más szóval a tehetségek — problematikájával foglalkozik. Kifogásolja, hogy a tehetségekkel való speciális foglalkozás szükségességének elismerése — hazánkban — vitatott kérdés, pedig nézete szerint az emberi alkotóképesség, ezen belül is a kivételes szellemi adottság jelenti legértékesebb természeti kincsünket. Kifejtik a szerzők, hogy a tehetségkutatásnak (műszóval kratológiának) számos módszertani irányzata ismert. Kezdetben a kivételes képességűek genealógiai (családfa-) elemzésére szorítkoztak. Ezt követően számos ország (például Németország, Anglia, Franciaország) szakemberei megkísérelték a kiváló személyiségek származásának népességgenetikai elemzését. Újabban a speciális pszichometriai, kreativitási, agyanatómiai, neurokémiai, molekuláris biológiai kutatások kerültek előtérbe.

Hazánkban a felszabadulás óta — szerzők szerint — nem került sor a kiemelkedő tehetségek népességgenetikai származáselemzésére. Megállapítják, hogy az ilyen „leíró” jellegű megközelítés nem tekinthető korszerűnek; mégis kár volna a vizsgálódás ezen láncszemét kihagyni. Munkájukban e hiány pótlására törekednek.

Módszertani leírásuk szerint az Akadémiai Könyvkiadó 1967-ben megjelent kétkötetes Magyar Életrajzi Lexikon (MÉL) és annak 1981-ben kiadott harmadik, kiegészítő kötetének adataiból indultak ki. E tartalmilag megfelelő forrásanyagot adatokkal csupán a szociális és a vallási származás tekintetében egészítették ki, mivel ezt a MÉL csak kivételesen közli. Időhatárnak az 1745 és 1945 közötti kétszáz évet tekintették úgy, hogy a születési és a halálozási éveket vették figyelembe. Külföldön született nem magyar személyiségeket (pl. Mária Terézia, Bem József) kihagytak.

Minden vizsgálat egyik legfontosabb feltétele a helyes *mintaválasztás*. Ehhez objektív kritériumként a *címzavak terjedelme* szolgált; a vizsgált időszak személyiségei közül a 60 soros vagy ennél hosszabb címszó terjedelemmel rendelkezőket emelték ki. A vizsgálati idő kezdetét és végét nehéz volt kategórikusan meghúzni, emiatt három olyan személy is bekerült a vizsgálati mintába, akik 1745 előtt születtek, de iskoláik befejezése és így munkásságuk kezdete már a vizsgált időszakra esett. Az eltérő élettartamok torzító hatásának ellensúlyozására az 1886 előtt született, de 1945 után meghaltakat is figyelembe vették. Így végül 8450 személy maradt a populációban és ebből 166 személy (=2%) került be a mintába. Ehhez jött hozzá a MÉL III. kötetéből az 1886. január elseje előtt született és legkésőbb 1978. szeptember 30-ig meghalt személyek köréből azoknak a neve, akikről legalább 70 sort írtak (a III. kötet ugyanis bővebben tárgyalja az egyes életrajzokat). Így egészült ki a minta további 11 személlyel 177-re, ez tehát 2%-ot jelent.

Egyáltalában nem célunk, hogy e vizsgálat évekig tartó munkájának eredményeit, megállapításait és következtetéseit ismertessük, annál is kevésbé, mert az eredeti közlemény viszonylag könnyen hozzáférhető. Kizárólag azzal foglalkozunk, hogy a dolgozat Appendixében ismertetett — szoros ábécé sorrendbe szedett — névsor alapján a gyógyszerészeket kiemeljük.

Gyógyszerészek a legnevezetesebb személyiségek között

A már említett Appendix névsorában öt olyan személyiség található, akiről többé-kevésbé köztudott, hogy gyógyszerészek voltak illetve ilyen tanulmányokat folytattak. Ezek: Rippl-Rónai József, Than Károly, Tömörkény (Steingassner) István, Winkler Lajos és Zipernowsky Károly. Az

Appendix velük kapcsolatban is a következő adatokat közli: a MÉL cikkszavak sorainak számát, a szakterületet, a működési időszakot, a szociális származást és a vallást.

Bennünket leginkább a működési szakterület érdekel. Az Appendix ezt rövidítésekkel osztályozza; ezek magyarázatát egy külön táblázatban találjuk meg. Az öt személyiség közül kettő (Rippl-Rónai és Tömörkény) a „művész” kategóriába került, és ennek megfelelően Rippl-Rónai képzőművész, Tömörkény író besorolást nyert. Aligha volna másként osztályozható akár a legelfogultabb gyógyszerész által sem. A művész-kategóriában egyébként összesen 86 személyiség szerepel, a vizsgált 177 személynek csaknem a fele (49%).

A másik három személyiség a „természettudós” kategóriába került; közülük Zipernowsky „mérnök, feltaláló”, míg Than és Winkler „kémikus”. Itt kell megemlítenünk, hogy a vizsgált kétszáz esztendő során mindössze 7 mérnök-feltalálót és ennél is kevesebb: csak 4 kémikust tartalmaz a minta: még a Nobel-díjas Hevesy György és Warta Vince nevét.

A szerzőpáros megállapítása szerint (ezt táblázatosan közlik is) a „természettudós” kategóriába összesen 34 személyiség tartozik; ez hozzávetőlegesen 20%-ot képvisel a mintából. Pontosan ugyanennyi a politikusok részesedése is. Amíg azonban az időben előrehaladva a politikusok relatív gyakorisága növekszik, addig a természettudósok számarányának csökkenésére a szerzők is felfigyeltek. Ezt részben megmagyarázza a mintaválasztás kritériuma: születési illetve halálozási évük már nem esett bele a vizsgált korszakba.

A tanulmány a vizsgált kétszáz évet négy korszakra különíti el. Az öt gyógyszerész kivétel nélkül a III. korszakba tartozik, mely a kiegyezéstől az első világháborúig tartó periódust öleli fel (1868—1919 = 51 év); egyedüli kivétel Winkler, akinél a III. jelzés mellett a IV. jelzés is szerepel (ez az első és a második világháború vége közötti éveket jelenti 1920-tól 1945-ig, azaz 25 évet).

Adategyeztetés

Megvizsgáltam szerzők forrását: a Magyar Életrajzi Lexikont abból a szempontból, hogy a gyógyszerészeti képzettségre való utalás elmaradásának okát megkíséreljem feltárni.

Elsőként nézzük a két művész-kategóriába tartozó személyiséget. Rippl-Rónai Józsefről a MÉL 524—525. lapjain 79 sor olvasható; meg sincs említve, hogy milyen képzettséget szerzett eredetileg. Így a szerzők a legkevésbé sem hibáztathatók. Tömörkény István a MÉL 902—903. lapjain 64 sort foglal el; e szócikkben — többek közt — a következők olvashatók: „1882—85-ben gyógyszerészgyakornok volt Szegeden. Miután megszerezte gyógyszerészi oklevelét, Kisteleken majd Szegeden volt gyógyszerész. 1886-ban a Szegedi Híradó munkatársa lett”. Ezzel kapcsolatban két megállapítást tehetünk: először azt, hogy Tömörkény nem szerezhetett oklevelet 1885-ben, hanem csak az ún. tirocinális vizsgát tehetette le. Ezt 1866-os születési éve

minden kétséget kizáróan alátámasztja. A második megállapítás: ha a Valóságban közzétett cikkükben a szerzők ezt a személyiséget a művész-kategóriába sorolták, akkor egyik táblázatukban sem volt módjuk arra utalni, hogy eredeti képzettsége (pályaindulása) gyógyszerész volt. Más kategóriába pedig nem is sorolhatták volna.

Nem egészen azonos a helyzet a másik három személyiséggel, akik a természettudós kategóriába kerültek. Than Károly a MÉL 852—854. lapjain 85 sort kapott; arcképe is szerepel. A lexikon szerint „kémikus”, bár életrajzában szerepel a következő szöveg: „A fegyverletétel után gyógyszerész gyakornok lett. 1853-ban gyakornoki vizsgát tett. 1855—56-ban Bécsben orvostanhallgató volt, 1857-ben a bölcsészkarra iratkozott át, ahol kémiát tanult. Mint J. Redtenbacher tanársegéde szerezte meg a kémiai doktorátust 1858-ban”. A lexikon megjelenésekor, 1967-ben még nem került publikálásra Zalai professzor bécsi kutatásainak az eredménye [1], melyben megállapította, hogy a „doctor chemiae” címet a bécsi egyetemen akkoriban csak gyógyszerészek nyerhették el. A szigorlati jegyzőkönyvek szerint Than gyógyszerészi szigorlatot tett le, tanulmányait tehát gyógyszerészetből végezte. Ezt a megállapítást egyébként jegyzet formájában az a kötet is tartalmazza, mely életéről „A múlt magyar tudósai” sorozatban 1972-ben megjelent [2]. A Valóságban közölt tanulmány szerzőpárosa tehát nem hibáztatható.

Másként értékelhető azonban Winkler Lajos említése. A MÉL 1047. oldalán kezdődő 71 soros szócikk ugyan azt írja róla, hogy „vegyszer, gyógyszerész”, de folytatja: „egyetemi tanulmányait 1883/85-ben Budapesten végezte, 1889-ben avatták gyógyszerész doktorrá”. Őt bizonyára pontosabb lett volna gyógyszerészként számbavenni, mint kémikusként.

Zipernowsky Károly esetében az eljárás teljesen korrekt; a MÉL 1080. oldalán kezdődő 66 soros szócikk szerint „pályáját gyógyszerészként kezdte majd...” ezután következnek műszaki tanulmányai illetve alkotásai.

A szerzők tehát az öt esetből négyben egyáltalában nem hibáztathatók, az ötödik esetben (Winklernél) is csak részben, hiszen a lexikon adatközlése nem elég pontos.

Említést kell tennem arról is, hogy a szerzők az Appendixben felsorolt valamennyi személyiségnél megadták a szociális származást is; ez érthető, ha cikkük célját ismerjük. E tekintetben maguk is megállapítják, hogy hosszas nyomozó munkájuknak sivár eredménye lett, így csak három szociális csoportot tudtak elkülöníteni: „szegényt”, „középréteget” és „gazdagot”. Valamennyi vizsgált személyiségünk a „középréteg” csoportba került. Ezzel kapcsolatban érdemes idézni megállapításukat is: „a legnevezetesebb személyiségek tipikus származásának — abszolút és relatív gyakoriságuk alapján — a „középréteg” mondható. Ezt viszonylag nagy tömegük, a gyermekek továbbtanulását lehetővé tevő anyagi feltételek és a felfelé törekvés ambíciója indokolhatja”. Ez a megállapítás köz-

ismert a „szegény” réteg alacsony részesedésével szembeállítva, kevésbé ismert azonban a „gazdag”-ok gyermekeivel szemben. Szerzők ezzel az örökletes adottságok fontosságát húzzák alá a tehetség létrejöttében.

Megkísérelték a szerzők a származásértékelés céljából a vizsgált személyeket *vallásuk* szerint is elemezni. Hangsúlyozzák: ez nem a vallásosság miatt érdekes, hanem a háttérben álló kulturális tényezők miatt. Érdekes, hogy a 177 személyből két esetben nem sikerült a vizsgáltak vallását tisztázni, és ezek közül az egyik éppen *Winkler*. Pedig a róla szóló monográfia [3] szó szerint a következőket írja erről: „Winkler nem utasította el a megbízást (a Tanácsköztársaság alatt tervezett 8 féléves gyógyszerészképzés meg nem valósult tervéről van szó). Enyei elég volt, hogy ferde szemmel nézzenek valakire az ellenforradalmi keresztény korszakban. Pláne, ha az illetőről tudták, hogy ősei nem mindig voltak keresztények”.

A számarány értékelése

Ha 177 személyből 5 volt a gyógyszerészek száma, ez 2,8%-os arányt jelent. Érdekes röviden megvizsgálni azt, hogy ez az arány alacsony-e vagy magas.

Legkézenfekvőbb módszer erre az, ha összevetjük egy-egy korszak összes egyetemet, főiskolát végzett népességét a gyógyszerészek számával. Pontos adatok hiányában azonban meg kellett elégednem az egyetemi hallgatók számának összevetésével. A budapesti és a kolozsvári tudományegyetem összes hallgatóinak a száma a XIX. század második felében gyorsan növekedett. Így 1867-ben még csak 1885 hallgatót tart számon a statisztika (ekkor természetesen Kolozsvár nélkül), míg 1880-ban 3067, 1890-ben 3502 a hallgatók összes kimutatott száma. Ehhez jön hozzá a műegyetemi hallgatók 657 fős létszáma (1890-ben), továbbá a jogakadémiák 745 hallgatója [4]. Így a század utolsó évtizedében maximálisan évi 1200 hallgató végezhetett. A végzett gyógyszerészek száma 1891 és 1900 között (Kolozsvárt is beleértve) évi 72 és 153 fő között ingadozott, átlagosan évente éppen 100 volt (5). Ehhez még hozzá lehetne számítani a külföldön végzetteket, ez azonban az arányszámon nem igen változtatna; amely így 8% körüli. Ha ehhez viszonyítjuk a 2,8%-os „kiemelkedő” arányszámot, az bizony alacsony.

Más képet kapunk azonban akkor, ha nem a végzettek, hanem csak a hallgatókra vetítve végzünk összehasonlító számításokat. Különösen a századforduló után — relatíve — erősen csökkent a gyógyszerészek számaránya az egyetemi hallgatók között. Amíg az 1891/92-es tanévben 8203 hallgatóból 285 tanult gyógyszerészetet (= 3,47%), addig az 1913/14-es tanévben 17 777 hallgatóból csak 381 (= 1,82%); bár ezen adatok értékelésénél nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a gyógyszerészképzés csak 4 egyetemi félévre terjedt ekkor [6].

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a gyógyszerész-képzettségűek számarányukat el nem

erősen voltak kiemelkedő tehetségűeknek minősíthetők még abban a korszakban is, amelyekben a legtöbb tehetséges személyt adták.

Következtetések

Munkám célja az volt, hogy rámutassak: a laikusok (nem gyógyszerész képzettségűek) szemében a gyógyszerész még mindig elsősorban a gyógyszerterápiában működő gyógyszerészt jelenti annak ellenére, hogy ma már a végzett gyógyszerészeknek alig több, mint háromnegyede (kb. 78%-a) helyezkedik el közfoglalmú gyógyszerterápiákban [7], míg a többiek a legkülönbözőbb munkaterületeken működnek. Ez azonban még szakmánkon belül sem eléggé közismert, még kevésbé az szakmánkon kívül. Ezért (is) fordul elő az, hogy egy analitikai szakterületen világhírnövre szert tett gyógyszerészt kémikusnak „sorolnak” be, függetlenül attól, hogy vegyészeti vagy vegyész-mérnöki szakképesítést szerzett-e vagy sem.

Ezen a hibás szemléleten csak akkor fogunk tudni változtatni, ha hivatásunk kellő szakmai és tudományos súllyal bíró képviselői jelen lesznek minden olyan alkalmi vagy állandó bizottságban, szervben, előkészítő és egyeztető megbeszélésen, ahol ilyen jellegű kérdések szóba kerülnek és ahol megfelelő fórum állhat rendelkezésre ahhoz, hogy erkölcsi értékeink és érdekeink megóvásra, megvédésre kerüljenek.

A múltat illetően a gyógyszerészet történetének kutatóit, a jelent illetően pedig valamennyiünket felelősség terhel e tekintetben.

Kitekintés

Munkám során sehol sem érintettem a minta kiválasztásának szempontjait, annak helyes, vagy netán helytelen voltát. Ahhoz azonban, hogy a gyógyszerész-képzettségűek részarányát a legnevezetesebb magyar személyiségek között pontosabban felmérjük, nem mintát, hanem többet kellene megvizsgálni. Igaz, hogy ez mintegy 13 ezer szócikk átvizsgálását kívánná meg, azonban így igen pontos képet lehetne szerezni a vizsgálandó kérdéstről. Tekintettel a hazai egyetemi gyógyszerészképzés megindulásának időpontjára, az időhatárt 1745-nél később kellene kezdeni. Ez a nagy munka kiváló alkalom lehetne arra, hogy az ez iránt érdeklődő fiatalok például doktori értekezésük témájául válasszák.

Az előzőek értelmében nem kívántam megkérdőjelezni a szerzőpáros mintaválasztását: nevezetesen azt, hogy 60 (illetőleg a MÉL III. kötetében 70) sor minimális terjedelemben szabták meg azt a határt, amely felett „nevezetes” személyiségről szólhatunk. Teljesen nyilvánvaló, hogy az életút terjedelme — az, hogy valaki rövidebb vagy hosszabb ideig élt és alkotott — bizonyos mértékig tükröződik a róla írt lexikon-cikkely kéziratának terjedelmében, de az is nyilvánvaló, hogy lehetnek valakinek olyan alkotásai (esetleg csak egyetlen alkotása), amely önmagában nagyobb értéket képvisel, mint más személyiség több, de kisebb jelentőségű felfedezése, munkássága. Néhány szakmán

belüli példa: Rippl-Rónai mellett méltó helyet foglalhatna el az ugyancsak gyógyszerész Csontváry (aki még hozzá lényegesen hosszabb időt is töltött ezen a pályán, bár abban egyezett Rippl-Rónaival, hogy ezt csak átmenetinek, kenyérkeresetnek tartotta, mert művészi elhivatottsága leküzdhetően erővel hajtotta álmai megvalósítása felé). Megemlíthetnénk Kabay János nevét, vagy Szebellédy László professzorét, aki a műszeres- és a mikroanalitika terén korát megelőzte és külföldön elismert tudós. Talán ha ezek a nagyjaink nem hunytak volna el oly fiatalon (Kabay 40, Szebellédy 43 éves korában) több jutott volna rájuk a MÉL terjedelmében.

A tárgyilagosság érdekében azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy bizonyára más foglalkozási ágaknál is vannak hasonló példák. Ezért is térek vissza arra, hogy a gyógyszerész-képztségűek részarányát a legnevezetesebb magyar személyiségek között csak akkor tudjuk pontosan felmérni, ha nem a mintát, hanem a teljes életrajzi anyagot átvizsgáljuk.

IRODALOM

1. Zalai K.: Than Károly bécsi egyetemi tanulmányai. *Magy. Kém. Lapja* 26, 89 (1972). — 2. Szabadváry F.: Than Károly. Akadémiai Kiadó Bpest, 1972. 167. — 3. Szabadváry F.: Winkler Lajos. Akadémiai Kiadó Bpest, 1975. 57. — 4. Magyarország története 1848—1890. Akadémiai Kiadó Bpest, 1979. 1410—1411. — 5. Kempler K.: A magyarországi gyógyszerészet a századfordulón 1888—1914. *Medicina* Bpest, 1984. 139. — 6. Magyarország története 1890—1918. Akadémiai Kiadó Bpest, 1978. 887. — 7. Dr. Nikolics K. sajtótájékoztatója. *Gyógyszerészet* 30, 33, 1986.

Д-р К. Кемплер: *Соотношение фармацевтов среди самых выдающихся венгерских личностей двухсот лет*

Опубликованное сообщение по исследованию происхождения обрабатывало данные наиболее известных венгерских личностей двух веков между 1745 и 1945 гг., и на основе выбора по определенным аспектам называет тех 177 лиц, которых считает наиболее знаменитыми этого периода. Данные этой чрезвычайно трудоемкой работы которые заслуживают внимания желают служить преже всего принципам изучения

талантов, однако дают хорошую возможность и для того, чтобы исследовали: в каком числе лиц соотношении фигурируют в этом списке фармацевты. Установлено, что всего пять лиц выбрали профессию фармацевта, что означает 2,8 процентное соотношение.

K. Kempler: *Pharmaceutical education among the most famous Hungarian personalities of the past two hundred years*

A genealogical paper published earlier, gave a survey on the most famous personalities of Hungary between 1745 and 1945. After a selection, made according to certain principles, the names of these 177 persons are reported. The very interesting data of this survey serve first of all the aims of talentscouting, but they give a good opportunity to observe the ratio of pharmacists in this directory. Only 5 persons chose the pharmaceutical profession, that means 2.8%.

K. Kempler: *Verhältnis der Pharmazeuten unter den berühmten ungarischen Persönlichkeiten von zwei Jahrhunderten*

In einer genealogischen Publikation wurden die berühmtesten ungarischen Persönlichkeiten zwischen 1745 und 1945 aufgearbeitet. Aufgrund der Auswahl gemäß bestimmten Gesichtspunkten wurden auch die Namen jener 177 Personen angegeben, die während diesem Zeitabschnitt für die wichtigsten betrachtet wurden. Zweck dieser arbeitsaufwändigen Zusammenstellung war vor allem den Prinzipien der Talentforschung zu dienen, bietet aber gleichzeitig auch eine gute Gelegenheit zu prüfen, wie viele bzw. im welchem Verhältnis die Pharmazeuten vertreten sind. Es konnte festgestellt werden, dass fünf Pharmazeuten enthalten sind und stellt ein Verhältnis von 2,8% dar.

★ *Resumo en Esperanto:*

K. Kempler: *La proporcio de la kvalifikitaj farmaciistoj inter la plej konataj personecoj de ducent jaroj*

Aperita deven-esplorista publikajo prilaboris la plej konatajn hungarajn personecojn el inter du jarcentoj, 1745—1945. Ĝi publikas nome tiujn 177 personeojn el la kolektajo farita laŭ certa vidpunkto, kiujn ĝi tenas kiel la plej memorindajn de tiu epoko. La konsiderindaj indikoj de tiu ekstreme pretendema prilaboro intencas servi precipe la principojn de la serĉado de talentoj. Sed ili donas bonan okazon, ke ni ekzamenas, kia kvanto aŭ proporcio sur tiu-ĉi nomlisto havas apotekistan kvalifikon. Mi konstatis, ke oni povas diri pri 5 personeoj, kiuj elektis la farmacion kiel karieron. Tiu prezentas 2,8 procentan proporcion.

(MGYT Gyógyszerügyi Szervezési Szakosztálya, Budapest, H-1092 Hőgyes E. u. 4.)

Érkezett: 1986. I. 30.